

UVODNA BESEDA

UDC

UDK

910.1 (497.)12

O POLOŽAJU SLOVENSKE GEOGRAFIJE

Vladimir Klemenčič*

Dinamični družbeno-gospodarski razvoj Slovenije in celotne Jugoslavije, dosežena stopnja razvoja ter s tem v zvezi potreba po večjem uveljavljanju regionalnega planiranja pri oblikovanju družbi ustreznega človekovega okolja, narekuje tudi slovenski geografiji, kot vedi o prostoru in pokrajini, kritično ocenitev njenega dosedanjega razvoja in učinkovitosti na področju teorije, metodologije in aplikacije njenih rezultatov v družbeni praksi. Ta naloga pa je zaradi posebnega značaja geografske vede, ki se ukvarja z odnosi med učinki človekovega dela in naravo, prav zaradi specifičnosti slovenske pokrajine izredno zahtevna. V novejšem razdobju stopajo v ospredje: specifična politično-geografska lega Slovenije, stik z različnimi tipi evropskih makroregij, gospodarska in socialno-geografska zdiferenciranost Slovenije ter, nenazadnje, tudi njena vloga obmejne regije v Jugoslaviji s poudarjeno mednarodno prometno in tranzitno funkcijo. Če hočemo podčrtati vlogo slovenske geografije pri tolmačenju regionalnega razvoja Slovenije kot celote ali njenih posameznih delov, moramo tudi opredeliti njeno vlogo glede na druge znanstvene discipline in interdisciplinarno proučevanje. Ovrrediti moramo tudi njen dosednji razvoj s stališča idejne naravnosti in organiziranosti pri izpolnjevanju nalog v dosedanjem tridesetletnem povojnem razvoju in glede njenih bodočih nalog, ki jih narekuje nadaljnji, v planskih dokumentih nakazani razvoj. Slednji računa s sorazmerno razvito in tehnizirano družbo, ki živi v urbaniziranem prostoru in v pogojih samoupradne socialistične družbe.

Tako kot v drugih deželah, ki so že dosegle stopnjo gospodarsko razvitejše, tehnizirane in urbanizirane družbe, se je tudi v Sloveniji povečalo število znanstvenih disciplin, ki so jim prostor, pokrajina ali človekovo okolje osrednji ali paralelni predmet proučevanja. Tudi ugotavljamo, da je le še malo družboslovnih naravoslovnih in tehniških disci-

* Dr., redni univ. profesor, PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

plin, ki bi proučevale svoj objekt ne glede na družbeni in regionalni razvoj. Večanje števila ved, ki obravnavajo pojave kot del prostorske, pokrajinske ali regionalne stvarnosti v povezanosti z družbeno-gospodarskim razvojem, pa naj bo to s stališča analize ali planiranja, je v skladu z družbenimi potrebami. Prodor industrijske tehnologije v vse oblike družbenega življenja ter na celotno območje slovenskega poselitvenega prostora je prinesel tako zapletene odnose med človekovim delom odnosno družbo in naravo, da ti že terjajo načrtno spremljanje in snovanje nadaljnjega regionalnega razvoja in novo delitev dela med znanstvenimi disciplinami.

Splošni evropski gospodarski razvoj, ki ga spremljajo intenzivna preusmeritev na specializirano blagovno proizvodnjo, izmenjava delovne sile med gospodarsko razvitimi in manj razvitimi deželami ter potreba prebivalstva po oddihu v oddaljenih deželah izven svoje države, je sprožil prek gosto posejanih evropskih državnih meja intenzivne tokove blagovnega in osebnega prometa, s tem pa tudi novo opredelitev vloge posameznih območij znotraj evropskega prostora. Prav ti procesi v širšem evropskem prostoru dajejo Sloveniji poseben politično-geografski položaj, saj se tod križajo čedalje intenzivnejši tokovi blagovnega in osebnega prometa, ki potekajo med evropskimi in izvenevropskimi deželami. To nalaga slovenski geografiji in drugim vedam, ki se ukvarjajo s prostorom, pokrajino ali okoljem Slovenije, nove naloge. Proučevati bo treba učinke, katerih izhodišče leži izven Slovenije, a pomembno vplivajo na notranje procese v Sloveniji.

Druga takšna naloga izhaja iz čedalje večjih potreb po usmerjanju urbanizacije, mestnega razvoja in bolj racionalnem izkoriščanju prostora. To je pobudilo povečan interes za načrtovanja regionalnega razvoja in človekovega okolja. Ker se z rušenjem naravnega okolja zaradi neustrezne lokacije industrije ustvarja ponekod v Sloveniji že na obsežnejših območjih za človeka škodljivo okolje, se odpirajo geografiji in drugim prostorskim vedam nove naloge v okviru interdisciplinarno zasnovanega proučevanja okolja. Njihovo proučevanje naj bi pripomoglo k izdelavi takšnih planskih instrumentov, s katerimi bo družba ob nadaljnjem pospešenem družbenem razvoju zagotavljala človeku primerno okolje.

Rezultati slovenske geografije pri opravljanju nalog v njenem tridesetletnem povojnem razvoju kažejo, da je pri svojem delu in opredeljevanju nalog bolj ali manj sledila novo nastalim razmeram v pokrajini. Prav v zadnjih letih je uspela geografija, ob proučevanju za Slovenijo specifičnih prostorskih in pokrajinskih problemov, povezati vse člene verige, ki potekajo od opredelitve problemov glede razvoja pokrajine, oblikovanja teorije in metodologije, do priprave ustreznih instrumentov za planiranje regionalnega razvoja in do posredovanja rezultatov raziskav družbeni praksi. Temu so veliko pripomogli tudi ustrezni koncepti vzgoje geografov na učnovzgojnih in raziskovalnih institucijah in ustrezno zaposlovanje teh kadrov v različnih javnih službah, institutih, zavodih in gospodarskih organizacijah. Mladi geografski naraščaj

se je v zadnjih letih zaposloval in se s svojim delom uspešno strokovno uveljavil v številnih negeografskih ustanovah in inštitutih, ki snujejo svoje delo interdisciplinarno, kot so to na primer zavodi za urbanizem, regionalno prostorsko planiranje, varstvo okolja, proučevanje krasa, na meteorološkem, hidrološkem in statističnem zavodu. S svojim sodelovanjem so posredovali uporabnikom številne rezultate iz raziskovanj geografskih institucij. K temu razvoju so tudi prispevali visokošolski učitelji, ki so učne programe povezovali s potrebami prakse ter povezovali učnovzgojni proces z raziskovalnim delom. Zaradi potreb učnovzgojnega in raziskovalnega dela se je v zadnjem času posvetilo več pozornosti razvoju tako imenovane raziskovalne infrastrukture. Tako je dobila pomembnejšo vlogo osrednja geografska knjižnica na Filozofski fakulteti, dokumentacijsko-informativna služba, na novo je nastal fizično geografski laboratorij, obogatena je bila kartografska zbirka in razširilo se je izdajanje znanstvenih, poljudno-znanstvenih in informativnih publikacij.

Delitev dela pri razvoju geografske infrastrukture, od biblioteke do dokumentacijsko-informacione ter izdajateljske dejavnosti, zagotavlja možnost preverjanja stanja geografske znanosti v Sloveniji ter sprotne preverjanja skladnosti ali neskladnosti med njenim razvojem in družbenimi potrebami. Razvitost sistema dokumentacijsko-informacione dejavnosti omogoča pretok rezultatov geografskega raziskovalnega dela med geografskimi institucijami in med posameznimi geografi, preko geografskega revialnega tiska in drugih oblik informacij ter javnih občil pa širokemu krogu prebivalstva. Tako izdelan sistem dokumentacije služi tudi sprotnemu vrednotenju vloge slovenske geografije pri mednarodni delitvi znanstvenega dela, zlasti še tistih pojavov, ki predstavljajo prostorsko relevantne probleme Slovenije in slovenskega naroda.

Pri tako vsebinsko in organizacijsko zasnovanem konceptu slovenske geografije niso mogli izostati rezultati dela. Ob raziskovalnem delu so slovenski geografi sproti odkrivali in analizirali nove probleme pri razvoju slovenske pokrajine, ki jih je praksa pogostoma zaradi slabe povezanosti z znanostjo zaznala mnogo kasneje in ločeno od nje, večinoma šele tedaj, ko so zaradi nastale škode ali težav v družbenem razvoju postali taki problemi družbeno aktualni. Med nje npr. sodi hitro krčenje obsega zasebnih obdelanih kmetijskih zemljišč ter s tem povezana kompleksna regionalna problematika celotne gospodarske in socialne sfere kmetijstva ter funkcija kmetijskega prostora. Geografi so tudi še pred uveljavljanjem načela policentričnega regionalnega razvoja nakazovali v svojih raziskavah nujnost planskega snovanja centralnih naselij. Opozarjali so na neskladnost v razvoju pokrajine zaradi nenačrtne gradnje sekundarnih (weekend) počitniških naselij ter na nevarnosti, ki prete urbaniziranemu delu Slovenije, z razraščanjem divje gradnje in nastajanjem »slumskih« četrti v starih mestnih in vaških jedrih. Opozarjali so tudi na probleme poplavnih območij ter na drugo hidrografske problematiko Slovenije. Zelo zgodaj, še pred družbeno prakso, so razkrivali problematiko zaostajanja gospodarskega razvoja v hribovitih gorskih in še zlasti na obmejnih območjih Slovenije. Veliko so si tudi prizadevali

pri opredeljevanju problemov v obmejnih narodnostno mešanih območjih v SR Sloveniji, kot tudi na s Slovenci poseljenih narodnostno mešanih območjih v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. S študijami so opozarjali na tiste probleme okolja v Sloveniji, ki so povezani s pretirano koncentracijo prebivalstva, gospodarskih in negospodarskih dejavnosti na prostorsko maloobsežnih območjih ter na tendence razseljevanja prebivalstva in razkrajanja kulturne pokrajine na obsežnih delih Slovenije. Pri geografskih raziskavah stopajo še posebej v ospredje akutni problemi slovenskega krasa.

Ko govorimo o družbeno pomembnih uspehih geografije v novejšem razdobju, ne smemo tudi prezreti napredka pri pripravi Nacionalnega atlasa Slovenije, kjer povezujejo geografi naravoslovce, družboslovce in tehnike. Z Nacionalnim atlasom Slovenije bo dobila slovenska družba v obliki kart in spremljajočih tekstov kompleksno regionalno podobo Slovenije s prikazom vseh fizičnogeografskih potez, gospodarskih in negospodarskih dejavnosti ter tendenc razvoja prebivalstva v Sloveniji v celoti ali v njenih posameznih delih.

Ob pregledu razvoja slovenske geografije kot znanstvene discipline in njene funkcije v družbeni praksi pa bi bilo napačno trditi, da je slovenska geografija že izkoristila vse možnosti v njenem razvoju pri pospeševanju, urejanju in razvoju človekovega okolja kakor tudi pri izpolnjevanju njenih nalog v učnovzgojnem procesu ter pri oblikovanju slovenske kulture. Zaradi notranje zaprtosti posameznih raziskovalcev, pomanjkljive povezanosti med geografskimi institucijami pri oblikovanju vsebinske zasnove raziskovalnega dela in slabega načrtovanja raziskovalne infrastrukture ni prodrla do uporabnikov še vrsta družbeno pomembnih spoznanj o sodobni pokrajinski stvarnosti Slovenije. Ker poveza med geografskimi raziskovalnimi ustanovami in uporabniki geografskih raziskav ni zadovoljiva, ni prišlo do vključevanja nekaterih kompleksnih in družbeno aktualnih regionalnih problemov v raziskovalne programe geografskih institucij. Neučinkovitost in zamujanje z raziskavami je pogostoma povezano tudi z zanemarjanjem ali s premalo kritičnim črpanjem tujega znanja. Slabo posredovanje rezultatov že opravljenih raziskav v praksi pa je tudi posledica neustreznega izkoriščanja infrastrukture, zlasti dokumentacijsko-informacijske službe ter premajhne smelosti pri vzgoji mladega raziskovalnega naraščaja.

Če bo hotela slovenska geografija zadržati tudi v bodoče svoje mesto v družbi pri proučevanju, bodisi posameznih aktualnih problemov, ali celotnega kompleksa regionalne stvarnosti Slovenije, bo morala pospešiti delo na Nacionalnem atlasu Slovenije. Zaradi vse tesnejše povezanosti Slovenije in Jugoslavije z deželami v razvoju, bo morala geografija usmeriti proučevanja tudi v te dežele. Nadoknaditi bo morala zaostanek pri razvoju didaktike geografije, kar je še posebno pomembno pri novih učnovzgojnih funkcijah geografije ob prehodu na usmerjeno izobraževanje. S teoretično in metodološko dobro zasnovanim programom se bo morala v bodoče mnogo bolj intenzivno ukvarjati s problemi človekovega okolja. Pri večini oblik razvijanja raziskovalnega dela na področju

teorije, metodologije in aplikacije se bo slovenska geografija morala posluževati tudi kvantitativnih metod in računalništva. Še mnogo več pozornosti bo morala posvetiti razvijanju metod učinkovitejšega prenašanja znanja v prakso ter kritičnemu vrednotenju in uporabljanju tujega znanja v raziskovalnih procesih. Več pozornosti bomo morali geografi posvetiti tudi novemu oblikovanju znanstvenega in poljudnoznanstvenega tiska.

GEOGRAPHY IN SLOVENIA: AN EVALUATION

Vladimir Klemenčič

(Summary)

Geography in Slovenia have been developed in the last thirty years corresponding to demands of the development of the landscape and of the slovenian society. It has also widened its institutional base. In the SR of Slovenia exist now two geographic searching institutes and three teachers' colleges for the education of trained specialists. All the mentioned institutions are cooperating research work and accompanied activities such as library, documentation-information and museum services; as well as co-operation on the yugoslav and on the international scales. Such an organisation assures the links between education and research process and coordination in the education of corresponding trained specialists for schools and for other work, as well as the application of the results of research work. In the researching work are in the foreground the elements of physical and socio-geographic structure of the entire complex of the environment, the preparation of the National Atlas of Slovenia, and all the problems of urbanization of Slovenia, related to her being urbanized frontier situation of an important international transit region.